

DIŞLAMA (CROWDING-OUT) ETKİSİ AÇISINDAN KAMU HARCAMALARI POLİTİKASI VE TÜRKİYE ÖRNEKLEMİNDE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Niyazi ÖZKER^(*)

Özet: Kamu harcamalarının dışlama (crowding-out) etkisi kamu sektörü ve özel sektörün marjinal verimliliğine bağlıdır. Fakat bu durumun tersine kamu harcamalarının dışsalılık etkisi, artan özel sektör üretkenliğiyle de büyümeyi sınırlandırabilmektedir. Ülkemizde kamu harcamalarına olan etkileri açısından ekonomik büyümeye ilişkin sınıflandırmanın iki boyutu olduğu görülür. Birincisi, finanse edilmesi gereken kamu harcamalarının özel tasarruflara ilişkin kaynaklar ölççeğini düşürmesidir. İkincisi ise, kamu harcamalarının özel sektör üretkenliğini arttırdığına ilişkindir ve bu olgu aynı zamanda kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi maksimize eden seviyesinin de belirlenmesinde bir temel oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Dışlama Etkisi; Kamu Harcamalarının Dışsalılığı; Özel ve Kamusal Kaynaklar; Kamu Harcamaları Seviyesi; Özel Sektör Yatırımları.

Abstract: The crowding-out effect of public expenditure clearly depends on the marginal productivities of the public and private sector. But, in contrast externality effect of public expenditure economizes growth by raising private sector productivity. In Turkey, the classifications for growth analyses on the impact of public expenditure are two dimension. First, public expenditure must be financed and this reduces resources for private savings. Second, the public expenditure improves private productivity and this phenomenon also has provided a basis for determining the economic growth-maximizing level of public expenditure.

Keywords : The Crowding-Out Effects; The Externality of Public Expenditure; Private and Public Resources; The Level of Public Expenditure; The Private Sector Investments.

I. Giriş

Kamusal harcama politikalarının optimal yapısı, vergiler, vergisel yapı ve borçlanma politikalarıyla biçimlenmektedir. Bu bağlamda kamu harcamalarındaki her bir artışın, özel sektör yatırımları üzerindeki sermaye malları maliyetlerini faiz hadlerindeki artışlarla birlikte daha da arttırmasından ötürü, özel sektör açısından bir dışlama (Crowding-Out) etkisi oluşturduğu görülmektedir. Vergiler veya borçlanma biçimlerinden hangisi yoluyla finanse edilirse edilsin, döneme ilişkin oransal artış gösteren kamu harcamaları, artan faiz oranlarının ve görece fiyatların etkisinden dolayı da kamu sektörünün ürettiği mal ve hizmetlere olan talebi arttırmaktadır.

Diğer taraftan şüphesiz bu durum özel sektör yatırımlarının daha da düşmesine gerekece oluşturmaktadır (Ahmed and Miller, 2000: 124). Ayrıca özel

^(*) Yrd.Doç.Dr. Balıkesir Üniversitesi Bandırma İİBF Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

sektör yatırımları üzerindeki dışlama etkisinin, ağırlıklı olarak eksik istihdamın süregeldiği ekonomik bir yapıdaki iktisadi kaynakların optimal olmayan dağılımlarının da etkisiyle daha çarpıcı bir görünüm arz ettiği söylenebilir (Ahmed and Miller, 2000: 125).

Kamu harcamalarındaki dönemsel artışların oluşturduğu dışlama etkisi, sosyal maliyetlerden önemli bir kısmının kamu kurumları tarafından yüklenilmesini gündeme getirmekle birlikte, harcamalardaki bu artışlar özel sektördeki faaliyet artışlarının çok ötesinde sabit sosyal sermaye artışlarının özel sektör açısından daraltıcı bir nitelik göstermesiyle de belirginlik kazanmaktadır. Ekonomik büyüme hedeflerindeki sermaye yoğun politikalar, kamunun üstlendiği mal ve hizmet üretimine ilişkin hizmetlerin maliyetini artırmış, kolektif ihtiyaçların kaçınılmaz olarak kamusal üretim açısından daha pahalı bir trende süregelmesine yol açmıştır.

Bununla birlikte üretim standartlarındaki düzeyin yüksekliğinin kamusal harcamaları artırmasının yanı sıra, gelişmekte olan ülkelerde sosyal güvenlik ve hayat standartlarının, sosyal refah devleti anlayışı içerisinde üretime yönelik olmayan harcamaların artışına da neden olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda da daha yüksek vergi ağırlıklı kamusal finansmana olan ihtiyacı sağlamaya yönelik olarak devlet, özel yatırımlar ve üretim üzerindeki vergi baskısını arttırarak kamu harcamalarının dışlama etkisini yoğunlaştırmaktadır (Aschauer, 1989: 174-175).

Kamusal mal ve hizmet ölçeklerinin artırımında devlet, birim maliyetlerdeki artışların zorunlu kıldığı yüksek bütçe harcamalarının finansmanında bütçe kaynaklarını artırma gereği duymaktadır. Bunun sonucu olarak da tüketim harcamaları ağırlıklı kamusal harcamaların büyümeyi negatif etkilemesi gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan da milli gelir düzeyinde bir reel artış oluşturabilecek üretken-verimli harcamalar üzerindeki kamusal harcamaların artışı, eğer büyüme üzerindeki yüksek vergi oranlarının etkisi sermaye mallarının iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini aşmıyorsa ve iktisadi büyüme daha yüksek kamusal sermayenin etkisi ve katkısının aracı olduğu özel sermaye birikiminden ötürü ortaya çıkıyorsa, iktisadi büyümeyi olumlu etkilemektedir (Easterly and Rebeto, 1993: 447-449). Bu açıdan kamusal harcamaların çok genel ve geniş bir ölçekteki analitik saptamalar, bu harcamaların dışlama (Crowding-Out) etkilerinin de dahil olduğu mevcut kamusal hizmetlerin büyüme ve artış göstergelerini her zaman vermemekte, üretken veya üretken olmayan harcamalar ayırımına yönelik bir analitik saptamayı kaçınılmaz kılmaktadır. İktisadi büyüme ve sermaye oluşumu üzerinde kamusal bütçenin de etkilerini ortaya koyan bu durum, diğer taraftan hem vergilerle ve hem de borçlarla finanse edilen kamu harcamalarının ayırımına ilişkin dışlama (Crowding-Out) etkilerinin saptanması açısından da önem göstermekte ve kamusal harcamaların dışlama (Crowding-Out) etkisinin toplam verim üzerindeki net katkısının, kamu ve özel sektörün dönemsel

marjinal verimliliğine bağlı olduğunu da açıkça ifade etmektedir (Ahmed and Miller; 2000 :131).

Dışlama (Crowding-Out) etkileri bazında genel kabul gören ve dışsallıkların söz konusu olmadığı bir iktisadi yapıda kamusal üretim, özel sektör üretiminden daha düşük yoğunluk ve etki gösterme eğilimde olmakta; bu noktadan hareketle de dışsallığı olmayan bu etkinin saptanmasına ilişkin olarak kamu harcamalarının seviyesi ne kadar yüksekse, verim üzerindeki etkinliği ve katkısı da o ölçüde düşük kalmaktadır. Ancak kamusal harcamaların bu etkisinin, harcamaların marjinal maliyeti ve veriminin saptanmasındaki zorluklar yönünden göz önüne alınması durumunda, özellikle kamusal hizmetler açısından tam bir netliğe ulaşmadığı görülmektedir.

Gerçekte bir çok durumlarda devlet, bir kamusal ihtiyacın karşılanmasına yönelik yapmaktan kaçınmayacağı bir hizmet durumunda, marjinal maliyet-verim unsurlarını ve özel sermaye, sermaye birikiminin iktisadi büyüme katkılarını dikkate almadan kamusal bir harcama yapmak durumunda kalabilmektedir. Bu bağlamda dışlama (Crowding-Out) etkisi açısından önemli görülen kamu harcamalarının seviyesinde bir değişim oranı olmalı ve vergi seviyelerindeki değişim etkenleri benzeri bir etki oluşturmalıdır (Landau: 1983; 788-789).

II. Kamusal Harcama Politikalarında Dışlama (Crowding-Out) Etkisi

Kamusal harcamaların üretken ve üretken olmayan harcamalar olarak sınıflandırılması, ekonomik büyümeye olan katkılarının ön plana çıkartılmasının yanı sıra endojen bir büyüme modelindeki hedef verim ölçeğinin dışlama (Crowding-Out) etkilerinin de incelenmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda da kamu harcamalarının dışlama etkisinin iktisadi büyüme ile olan etkileşimi, iktisadi dinamikleri de yönlendirmektedir (Barro, 1990: 110-111).

A. Dışlama (Crowding-Out) Etkisi ve Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme üzerinde kamu harcamalarının etkilerinin saptanması, kamusal tüketim harcamaları ile üretken yatırım harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Harcamaya (GSYH) olan oranıyla anlam kazanarak netleşmektedir. Değişik kategorilerdeki kamusal harcamaların (Eğitim, Sağlık, Savunma, vb.) her birine ilişkin oransal değere, ilgili harcamanın oluşturduğu etkinin yanı sıra tüm bu harcama kalemlerinin de bir bütün olarak ifade edildiği toplam harcamalar da dahil edilmektedir. Sonrasında bu değere GSYH'nın bir nispi değeri olarak ithalat ve ihracat kalemlerindeki değerler de eklenmektedir. Bu açıdan kamu harcamalarının dışlama etkileri, yurtiçi yatırımlar üzerindeki değişik mali değişkenlerin etkilerini de ifade etmektedir. Bununla birlikte bu olgunun, kamusal harcamaların iktisadi büyüme üzerinde oluşturduğu dışsallıklara yönelik nispi değerleri de kapsadığı görülür (Barro, 1990: 119-120). Diğer bir ifadeyle kamu harcamalarındaki dışsallık etkisi, özel sektör

verimliliğinin etkisiyle iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkileyebilir. Bu bağlamda kamusal harcamalara ilişkin dışsallığın yoğun olduğu bir dönemde yüksek bir iktisadi büyüme oranı, bu tür harcamaların daha yüksek bir seviyeye ulaşmasıyla başarılabilir.

Endojen bir büyüme modelinde verim artışına yönelik her bir girdi, oluşturduğu dışsallıkla endojen bir büyümenin değişken bir anahtarı durumundadır. Örneğin eğitime yönelik tüm faaliyetlerde olduğu gibi bu bazda yönlendirilen kamu harcamaları benzer bir etkiye sahip olarak irdelenebilir. Ancak ekonomik büyüme açısından kamu harcamalarının dışsallık (Externality) ve dışlama (Crowding-Out) etkilerine ilişkin ifade edilen seviyelerinden daha çok, iktisadi yaptırımlardaki önceliklerinin daha anlamlı olduğu görülmektedir (Nazmi and Ramirez, 1997: 71).

Geleneksel bir yaklaşımla kamu harcamalarının tüketim ve yatırım harcamaları gibi iki ana kategoriye ayrıldığı yaklaşımdan hareketle, birçok kamu yatırımlarına yönelik harcamaların kamusal bir israf ve kayıplar oluşturduğu izlenmektedir. Bu olgu toplumun bir bütünü açısından değerlendirildiğinde mevcut net marjinal değerinin negatif olduğu göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra yine ilgili dönem bazında ele alınabilecek eğitim gibi işlemlere ilişkin tüketim harcamaları ile finansal olmayan ilişkilerden doğan kayıpların önlenmesine yönelik kamusal tüketim harcamaları, uzun dönemli iktisadi büyüme hedefleri açısından oldukça büyük fayda kriterleri de oluşturmaktadır (Tanzi and Zee, 1997: 186-186). Bu bağlamda ekonomik büyüme hedefleri açısından değişik kamusal harcama programları tarafından elde edilen verim ve kullanılan kaynaklar gibi unsurların da birlikte ele alındığı bir kompozisyonda üretken ve üretken olmayan kamu harcamaları sınıflaması da kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik büyüme açısından dışsallık ve dışlama etkisi bazında harcama türlerini, özellikle vergi yönünden ele almak istediğimizde, yapılan kamusal harcamaların niteliğini ve bundan yararlananlara yönelik dışsallık ve dışlama etkilerini aşağıdaki gibi irdelemek mümkündür.

- i) Personel harcamaları ve yine aynı döneme ait yatırım ve transfer harcamaları da dahil tüm cari harcamalar, nispi olarak düşük gelirlielerin yararlandığı harcamalar olduğu için, tüketim harcamalarının artışında çarpıcı bir etki ve dışsallık oluştururlar. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken husus şudur; Tüketim fonksiyonu doğrusal ve özel yatırımlar ölçek olarak sabit ise, eşdeğer bir vergiyle finanse edilen kamu harcaması, özel yatırımlar açısından dolaylı bir dışlama (Crowding-Out) etkisi yaratsa bile milli geliri buna eşit bir miktarda arttıracak ve cari tüketimler açısından kullanılabilir geliri değiştirmeyecektir (Tanzi and Zee, 1993 : 257-258). Bu bağlamda milli gelir artışı ve iktisadi büyüme için kamusal harcamalar, toplumsal marjinal tüketim eğilimi değişmediği sürece, zayıf bir dışsallık ve

dışlama etkisiyle ortaya çıkacak ve harcamalar açısından iktisadi rantabilite de, vergi harcamalarındaki eşdeğer bir artışla dengelenerek korunmuş olacaktır (Verdier, 1994: 760-761).

- ii) Gereç ve donatım harcamalarına yönelik kamusal harcamalar ise, meydana getirdikleri olumlu dışsallıklar sonucu kar ve teşebbüs birikimlerini arttıracaklar, kamusal yatırım ve üretim faktörlerinin kamusal harcamalara konu olmasıyla oluşacak dışlama (Crowding-Out) etkisinin sadece asgari düzeyde hissedilmesine de olumlu bir gereğe oluşturacaklardır. Bu tür kamu harcamaları marjinal tüketim eğilimi çok da yüksek olmayan grupları etkilediği için, harcamalardaki her bir değişimin milli gelirdeki beklenen artışa ulaşılmasındaki hedeflerden saptığı görülecektir (Romer, 1986: 1034-4035).

Dışlama etkisi ve ekonomik büyüme ilişkisi açısından kamu harcamalarının üretken ve üretken olmayan harcamalar olarak sınıflandırılması, kamu harcamalarının sermaye birikimi, özel yatırım ve tasarruflar üzerindeki etkilerinin harcama dinamiklerini belirleyen yapısının anlaşılması açısından da önemlidir. Ekonomik büyüme ve dışlama (Crowding-Out) etkisi açısından bu olgunun üç boyutundan söz edilebilir (Rebelo, 1991: 506-510): Birincisi, tüm kamusal harcamalar ilgili dönemdeki bütçe uygulamalarına yönelik finanse edilmesi zorunlu harcamalardır ve bu harcamaların finansman boyutu özel tasarruflara ilişkin kaynaklarda azalma meydana getirir. İkincisi, kamu harcamalarının kamu kesimi dışındaki özel kesimin üretkenliğini artıran yapısının, diğer taraftan özel tasarrufları da teşvik ettiği görülür. Üçüncü olarak ise, özel ve kamusal harcamalar arasındaki karşılıklı tamamlayıcılık ve ikame edilebilirliğin derecesi, ikame ve tamamlayıcılığın derecesi ne kadar düşükse (veya ne ölçüde yüksekse), özel tasarruflar üzerindeki vurgusu da o ölçüde az (veya o ölçüde büyük) olabileceğinden ötürü önemlidir.

Bir dışlama (Crowding-Out) etkisinin değerlendirilmesi bazında kamusal ve özel harcamaların özel tasarruflar üzerinde hem tamamlayıcı ve hem de ikame etkisi, iktisadi büyüme ve kamu harcamaları seviyeleri arasındaki ilişki bütününe monoton-tekdüze bir ilişki olmamasından dolayı tercih edilmektedir. Bu ikame ve tamamlayıcı etkinin derecesine ilişkin iktisadi büyüme de, bu ikisi arasındaki dönüşüm ilişkisinin negatif bir trende dönmesinden sonra kamu harcamalarındaki artışların belirli bir noktaya kadar devam etmesiyle sürecelecektir (Romer, 1986: 1035-1036). Diğer taraftan bu ilişki merkezi bir karar sürecinde alınan ekonomik kararlar aracılığıyla devletin piyasalara müdahale etme fırsatını yarattığı gibi, kamu harcamalarının maksimize edilen üst seviyesi ile iktisadi büyüme ilişkisinin belirlenmesinde de temel bir unsur oluşturmaktadır.

B. Dışlama (Crowding-Out) Etkisi Açısından Harcama Politikaları ve Bütçe Dengeleri

Kamu harcamalarının ağırlıklı olarak vergilerle finanse edildiği bir ekonomik yapıda, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH) bir oranı olarak kamu harcamalarının iktisadi büyümeye ilişkin etkileri, uluslararası bir ölçekte değerlendirilebilecek genel bir kapsamda çok da anlamlı olmayabilir ve ampirik düzeydeki bir araştırmanın bulguları açısından kesin sonuçlar ortaya koymayabilir.

Rati RAM (1986) tarafından farklı, hatta karşıt iktisadi yapılara sahip ülkelerin karşılaştırılmasıyla yapılan bir çalışmada, genel olarak kamu harcamaları toplamındaki oransal bir değişim ile iktisadi büyüme arasındaki pozitif bir korelasyon olmasına rağmen, harcamaların seviyesi açısından negatif bir ilişki olduğu saptanmıştır (Ram, 1986: 200-201). Yine buna benzer Ross LEVINE ve David RENELT (1992) tarafın karşıt ülkeler üzerinde yapılan analitik bir çalışmada benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu duruma ilişkin olarak ilgili araştırmacılar tarafından kamu harcamaları ile harcamaların dağılımı ve seviyesi arasında bir uyumsuzluk söz konusu olduğunda, -örneğin eğitim ve savunma harcamalarının ağırlıklı olduğu bir kamusal harcamalar dağılımında- iktisadi büyümeyle kamu harcamaları tüketimi arasında güçlü negatif bir korelasyon saptanmıştır (Levine and Renelt, 1992: 958-961). Farklı ampirik çalışmalara rağmen kamu harcamaları ile iktisadi büyüme arasındaki değiştiğimiz bu negatif korelasyonun varlığı, iktisadi araçlarla ortaya konulan ve öngörülen kamusal tüketimin özel tasarruflarda yarattığı bir azalma bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumun, ayrıca, özel tüketime ilişkin tam bir ikame oranının oldukça düşük olması durumunda daha yüksek bir olasılık kazandığı görülmektedir. Karras (1994) tarafından yapılan diğer bir ampirik çalışmada da özel ve kamusal tüketim arasında tamamlayıcı bir ilişkinin varlığına dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda kamu harcamaları açısından özel sektör tüketim düzeyi üzerindeki nihai sonuçlar, dolaylı veya dolaysız bu harcamadan yararlanan özel sektör birimlerinin tüketim ve ikame eğilimlerine bağlı olarak analiz edilmiştir. Bunun yanı sıra aynı çalışmada, çeşitli kamu harcamalarının etkilerinin saptanmasında her bir harcama için iktisadi büyüme açısından özel bir çoğaltan etkisinin olası varlığı da saptanmaya çalışılmıştır (Karras, 1994: 17-21).

Ekonomik büyümenin devam ettiği iktisadi bir yapıda ve dışlama (Crowding-Out) etkisinin az hissedildiği bir ikame ve paylaşım sürecinde, özel sektör verimliliği ile askeri olmayan kamusal sermaye stokları arasındaki ikame olgusu, karşılıklı bir ikame ve tamamlama sürecidir. Bu süreçte kamusal sermaye stokları ile özel sektör verimliliği arasında oldukça güçlü pozitif bir korelasyon ve etkileşim vardır ve bu süreçte dışlama (Crowding-Out) etkisi oldukça zayıf bir etkileşimle özel yatırım ve tasarrufları etkilemektedir. Diğer taraftan yine farklı iktisadi etkilere sahip ülkelerde iktisadi büyüme açısından, iletişim ve ulaştırma hizmetlerine yönelik kamusal yatırım harcamaları ile

ekonomik büyüme arasında pozitif güçlü bir korelasyonun varlığı da göze çarpmaktadır (Easterly and Rebet, 1993: 453-456).

İktisadi büyüme açısından kamu harcamalarının kapsamına ilişkin irdelenen bu niteliğinin uygulamaya yönelik ele alınmasında diğer önemli bir mali değişken de bütçe politikalarıdır. Genel bütçe dengelerinin sağlanması açısından kamu harcamalarının dışlama (Crowding-Out) etkisi, değişken kamu gelirleri seviyesindeki duyarlılığa bağlıdır. Bu yaklaşımdan hareketle kamu harcamaları ya da vergi oranlarının karşılıklı mutlak ayrımının sağlandığı bir süreçte, bütçe dengelerinin ekonomik kalkınmayı etkilediği ölçek daha da netleşmektedir.

Bununla birlikte bütçe dengelerinin sağlanması açısından özel sektörden hedeflenen vergi gelirlerinin bütçe dengelerinin sağlanmasında etkin olmadığı ve hatta borçlanma gelirleriyle bile bu dengenin sağlanmadığı bir süreçte, dönemsel hedef vergi ölçeğindeki sapmalar vergilerin toplanmasındaki gecikmelerle de ortaya çıkabilmektedir. Bütçe dengeleri açısından olumsuzluk gösteren bu süreçte özel sektör, kamu tasarruflarının aleyhine kendi özel tasarruflarını artırma yolunu da seçebilmektedir. Bu durumda da bir alternatif olarak bütçe açıklarının özel sektör tasarruflarına yönelik bir duyarlılık göstermediği bir süreçte ortaya çıkabilecek bir dışlama (Crowding-Out) etkisi, bütçe dengeleri açısından ulusal tasarrufları düşürmekte ve iktisadi büyümeyi de engellemektedir (Tanzi and Zee, 1997: 191).

Dışlama (Crowding-Out) etkisini, harcama politikaları ve bütçe dengeleri bazında yönlendiren ve etkisini somutlaştıran diğer önemli iki unsurda ekonomik ve politik rasyonalitedir. Kamu harcamalarının tercihinde iktisadi kıstasların siyasi değeri, aynı kolektif avantajı sağlayabilecek iki yatırımın tercihlerine yönelik kazanç ve maliyetlerinin zaman içerisindeki dağılımına göre ortaya çıkmaktadır. Bu durumun yanı sıra politik rasyonalitenin de sağlanması yönünden kamusal mali işlerin tercihine ilişkin bir şeffaflığa ulaşılmasının da öncelikli bir amaç kabul edilmesi kaçınılmazdır. Bu bakımdan dışlama (Crowding-Out) etkisinin siyasi tercihlerle iktisadi tercihler arasında değil, çoğu kez kolektif faydaların sezgisel-kişisel yorumlarıyla biçimlenen tercihler ile rasyonel bütçe hesaplamalarının değerlendirilmesinden doğacak faydaların objektif değerlendirilmesi arasında bir anlam kazandığı görülmektedir (Grier and Tullock, 1989: 272-274). Bu bağlamda siyasal karar alma süreciyle uyumlu bir ekonomik rasyonalite, vergi politikaları ve büyüme arasındaki doğrudan bir bağın mevcut olduğu ve belirsiz değişken bir vergi politikası ile yatırım projeleri kapsamında değerlendirilebilecek iktisadi değerler arasında bir denge kurulmasını zorunlu kılmaktadır.

III. Mali Gelişmenin Analitiği ve Dışlama (Crowding-Out) Etkisi Süreci

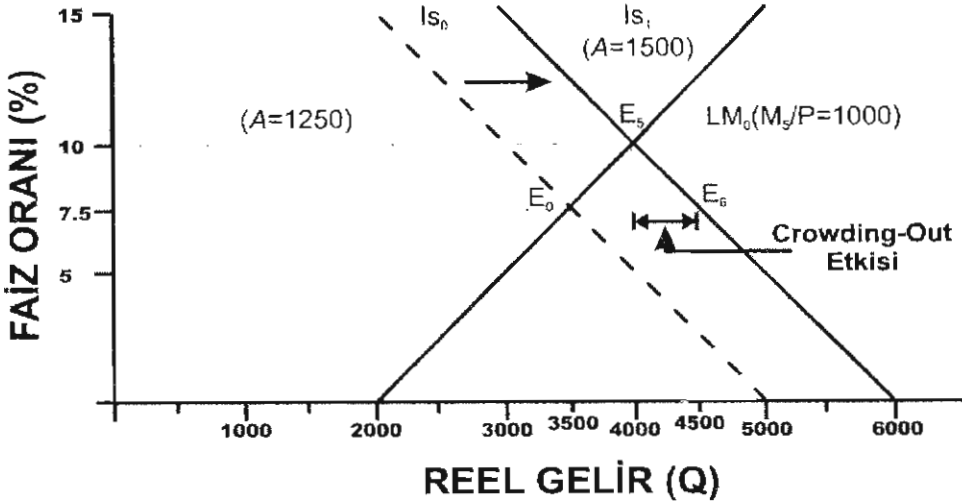
Dışlama (Crowding-Out) etkisi olgusunun ortaya çıkmasında temel gerekçenin, genişlemeyi hedefleyen bir maliye politikası kapsamında artan

kamu harcamalarının öncelikli olarak faiz oranlarında neden olduğu artışlar olduğunu söylememiz olanaklıdır. Bu açıdan dışlama etkisi konjonktürel mali dengelerle uyumlu olarak tüm iktisadi dengeleri etkileyecek şekilde ortaya çıkmasının yanı sıra, mali politikaların yönlendirilmelerine duyarlı bir yapı içerisinde reel gelirdeki herhangi bir artışın söz konusu olduğu durumlarda da kısmi bir dışlama (Crowding-Out) etkisi ortaya çıkabilmektedir. Şüphesiz bu durumun tersi olan ve mali politikaların manipülasyonuna duyarlılığın söz konusu olmadığı, hiçbir şekilde reel gelirden bir artışın süregelmediği durumlarda da, dışlama (Crowding-Out) etkisinin dönemsel tüm iktisadi dengeleri bir bütün olarak etkilediği görülmektedir (Guo and Lansing, 1997: 17-18).

Mali gelişme açısından yatırım tasarruf marjlarının (IS) sabit olduğu, ancak emek arzı trendindeki (LM) değişimler sonucu para politikaları kapsamında reel gelir ve faiz oranları etkilenmektedir. Başka bir açıdan "IS" eğrisindeki yatay değişimler hükümet satın alımlarındaki kamu harcamaları artışlarına eşit olduğunda, bu değişimlerin büyüklüğü toplam harcamalar üzerinde bir çoğaltan etkisi oluşturmaktadır (Burda and Wyplosz, 1993: 219-220). Bununla birlikte bu olgu marjinal tasarruf eğilimine, $1/(1-b)$, bağlı olmasının yanı sıra, kamusal satın alımlarda ihtiyaç duyulan ek tasarruf artışlarının düzenli olmasını sağlayacak zorunlu gelir artışlarındaki miktarının da ifade etmektedir. Mali gelişmeye ilişkin dışlama (Crowding-Out) etkilerinin de irdelenebileceği kamusal harcamalardaki kamusal tasarruflara yönelik bu eşitliği aşağıdaki gibi yazmak olanaklıdır (Dernburg, 1985: 210).

$$\Delta IS = (1/(1-b)) \Delta G \dots \dots \dots (1)$$

Eşitlik (1) kapsamında otonom harcamalarında dahil olduğu kamusal satın alımlara yönelik harcamaların artış miktarları gelirden daha büyük bir artışla sonuçlanacak; çoğaltan etkisinin getirdiği "IS" yatay eğrisindeki bu artış gelir denge seviyesiyle de doğrudan ölçülemeyecektir. Ancak "IS" eğrisindeki bu yatay hareket "LM" eğrisi üzerinde genişleyici bir maliye politikasının ve çoğaltan etkisinin varlığıyla reel gelirdeki artış tahmin edilenden daha az olmaktadır. Bu durumun ifadesini aşağıdaki şekilde de izlemek olanaklıdır (Gordon, 1990: 113).

Şekil 1. Dışlama (Crowding-Out) Etkisinin Mali Çoğaltan İlişkisi

Şekil (1)'de izlendiği gibi "IS" eğrisinin ilk konumunda ve otonom harcamaların da dahil olduğu hükümet harcamalarının seviyesi, $A=1250$ birimdir ve " E_0 " noktasında dengededir. Hükümet harcamalarının $A=1250$ birimden $A=1500$ birime çıktığı bir konjunktürde denge noktası da "LM" doğrusu üzerinde " E_0 " noktasından " E_5 " noktasına kayacaktır. Ancak eşitlik (1)'deki dengenin sağlanması açısından varsayılan çoğaltan katsayısının, $k=4.0$ olarak göz önüne alınması durumunda " E_6 " noktasında gerçekleşmesi söz konusu olan dengenin şekil (1)'de " E_5 " noktasında dengeye ulaştığı ve çoğaltan katsayısının $k=4.0$ olarak değil $k=2.0$ olarak gerçekleştiği ve dışlama (Crowding-Out) etkisinin tümüyle değil kısmen oluştuğu izlenmektedir. Diğer bir ifadeyle genişleme trendindeki bir maliye politikasının reel gelir üzerindeki etkisi, varsayılan $k=4.0$ çoğaltan değeriyle değil " E_0 " dan " E_6 " denge noktasına geçerek dengeye ulaşabileceği varsayılan parasal 1000 birimlik değer altında bir denge oluşturmasıyla biçimlenmektedir. Varsayılan " E_6 " noktasında parasal değer maliye politikaları açısından 1000 birimlik daha yüksek bir artış marjına ulaşmasına karşılık para piyasaları, gelirin " E_0 " noktasındaki para talebine yönelik artıştan daha yüksek olmasından ötürü dengede değildir (Grenier, 1996: 383). Çünkü " E_0 " noktasında, gelirin para talebinden daha yüksek olmasına karşılık, aynı dönemdeki varsayılan $k=4.0$ çoğaltanına bağlı reel para arzında olası bir değişim (veya artış) söz konusu olmamış, ulaşılan " E_5 " denge noktası ile " E_6 " noktası arasındaki reel gelir üzerindeki fark, dışlama (Crowding-Out) etkisinin somutlaştığı ölçek olmuştur.

Bu konumda hem para piyasaları ve hem de dönemsel faiz oranlarıyla doğrudan ilişkili sermaye malları piyasası için denge, sadece " E_5 " noktasında gerçekleştirilmiştir ve reel gelir bir bütün olarak artması gereken 1000 birim

kadar değil sadece bunun yarısı kadar olan 500 birim artmıştır. Diğer taraftan genişleyici bir maliye politikası açısından çoğaltan değerinin $k=4.0$ olmasından daha çok $k=2.0$ olarak süregelmesi, para piyasaları denge unsurları ve gereklerinin daha yüksek faiz oranlarını gündeme getirmesi açısından çarpıcıdır. Şekil (1)'de izlendiği gibi, faiz oranlarındaki % 7.5 değerinden % 10'a bir sıçrama, kamusal harcamalardaki 250 birim artışa öngörülen özel yatırım ve tüketim harcamalarında bu harcamanın yaklaşık yarısı kadar (125 birim) birim daralma oluşturmakta ve varsayılan $k=4.0$ çoğaltan değerinin yarısı kadar bir ($k=2.0$) dışlama (Crowding-Out) etkisi ortaya çıkmaktadır. Döneme ilişkin faiz oranları ve kamusal harcamalar bazında ilk denge noktası olan dışlama (Crowding-Out) etkisi öncesi " E_0 " noktası ile dışlama (Crowding-Out) etkisiyle ulaşılan " E_5 " denge noktası arasındaki karşılaştırmanın şekil (1) çerçevesinde aşağıdaki gibi biçimlendiği görülmüştür.

Tablo 1: E_0 ve E_5 Denge Durumlarının Karşılaştırılması

	Önceki Denge (E_0)	Sonraki Denge (E_5)
Faiz Oranı (r)	7,5	10,0
Özel Sektör Harcamaları ($I_p^{**}+a^*=1250-50r$)	875	750
Kamu Harcamaları (G)	0	250
Diğer Harcamalarında Dahil Olduğu Kamusal Harcamalar ($A_p=I_p+a+G$)	875	1000
Gelir ($Q=4.0H_p$)	3500	4000

* Otonom Harcamalar

** I_p , Yatırım Harcamaları

Tablo (1)'de de izlendiği gibi reel gelir (Q) açısından 500 birimlik " E_5 " ve " E_0 " noktaları arasındaki fark, faiz oranlarının yükselmesiyle yatırım ve tüketim harcamaları açısından dışlama (Crowding-Out) etkisi olarak netleşmektedir. Ulaşılabileceği varsayılan " E_6 " noktası, gerçekte dönemsel dışlama (Crowding-Out) etkisinin boyutlarının hesaplanmasında ulaşamayacak varsayılan bir denge konumunu ifade etmektedir. Tablo (1)'in şekil (1) ölçeğinde ele alınmasıyla, gerçekte dışlama etkisinin oluşumundan başka, toplam özel harcamaların gelineyen yeni denge noktası " E_5 " de önceki durumun " E_0 " dan daha fazla olduğu ve reel gelirin 500 birimlik artan değerinin 250 birimlik artmakta olan kamusal satın alımları ifade etmesinin yanı sıra, diğer 250 birimlik değer ise ekstra özel harcamalara yönlendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte, konjonktürel denge açısından özel harcamalardaki değişimlere ilişkin kompozisyonun döneme özgü artan faiz oranlarıyla biçimlendiği ve tüketim harcamalarının arttığı bir süreçte de otonom harcamaların azalttığı göz ardı edilmemelidir (Miles-Ferretti and Roubini, 1988: 735). Yine varsayılan

harcamalara ilişkin bölümlenimin “E₀” ve “E₅” denge noktaları bazındaki ifadelendirmesini, denge noktalarının toplam reel harcamaların karşılaştırılması konusunda bir fikir vermesi açısından aşağıdaki gibi göstermemiz olanaklıdır.

Tablo 2: *Toplam Reel Harcamalar Açısından Denge Noktaları*

	“E ₀ ” Denge Noktası	“E ₅ ” Denge Noktası
Hükümet Satın Alımları	0	250
Otonom Özel Harcamalar (I _p +a)	875	750
Tüketim Malları	2625	3000
Toplam Reel Harcamalar	3500	4000

Tablo (2)’de, şekil (1) bazında ifade edilen ve “E₅” denge noktasında dengeye oturmuş kamusal satın alımlara yönelik harcamalara karşılık, yatırım harcamaları (I_p) ve diğer özerk harcamaların da (a) dahil olduğu toplam özerk (otonom) harcamalarda olumsuz bir sapma-düşme yaşanmıştır. Genel tüketim miktarının da şekil (1) de 3000 birime ulaştığı “E₅” denge noktasında, reel gelir (Q) karşılığı toplam reel harcamalar da 3500 birimlik “E₀” noktasından, artması ve dengeye gelmesi beklenen 4500 birimlik “E₆” denge noktasında değil, k=2.0 çarpan değerinin katsayı etkisiyle “E₅” denge noktasında 4000 birimlik bir artışla dengeye ulaşmıştır. Bu bağlamda toplam reel harcamalardaki reel gelirin (Q) karşılığı 500 birimlik bu sapma, ilgili varsayım örneğimizdeki dışlama (Crowding-Out) etkisinin analitik ölçek değeri olarak karşımıza çıkmaktadır.

IV. 1995 Sonrası Mali Genişleme, Reel Gelir ve Dışlama (Crowding-Out) Etkisi

Ülkemizde 1995 sonrası dönemde kamusal harcamalarda süregelen çarpıcı artış, yine aynı döneme ilişkin reel para arzındaki eşdeğer artışlar bazındaki optimal yapıdan uzak olmasıyla farklı reel gelir etkisi yaratmış ve ilgili dönemdeki mali genişleme sürecine yönelik kamusal her harcama aşaması da, doğrudan doğruya kamu harcamalarından meydana gelmiş olan gelire daha az etkide bulunarak bir çoğaltan istikrarsızlığı oluşturmuştur. Gerçektende dışlama (Crowding-Out) etkilerinin saptanmasında eşitlik (1) kapsamında çoğaltan etkilerinin analizi, dönemsel talep değişimlerinin ve bunu izleyecek üretim zincirinin önemli aksamalar göstermediği ekonomilerde anlamlı sonuçlar verdiği görülmektedir (Barro, 1990: 123-124).

Oysaki ülkemizde özellikle 1995 sonrası yıllara ilişkin belirgin bir üretim potansiyelinin yokluğu, sermaye hareketlerinin istikrarsız görünümü ve iktisadi teşviklere üretken-reel faaliyetlerinde olumlu karşılık göstermemesi nedeniyle, dönemsel arz ve talep dengelerinin uyumsuzluğuyla sonuçlanmış

(Tuncay, 2002: 214-215); şüphesiz bu durum da kamu harcamalarının çoğaltan etkileri bağlamındaki dışlama (Crowding-Out) etkilerinin analizini güçleştirmiştir. Bu noktada dönemsel kamu harcamalarının dışlama (Crowding-Out) etkilerinden doğan yansımalar, ayrıca bunların finansmanından doğan etkilerinin hesaba katılmasının yanı sıra, harcama ve gelir akımlarının bileşiminden oluşan miktarlar bazında da somutlaşmaktadır. Dolayısıyla bu durumun kamu harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya (GSYH) katkısı oranında dışlama (Crowding-Out) etkisi açısından bir netlik ifade ettiği de görülecektir. Bununla birlikte döneme ilişkin ek bir kamu harcaması, eşdeğer bir vergiyle karşılandığı zaman önceki gayri safi gelire eklenmesine karşılık reel bir kullanılabilir gelir artışı da oluşturmamaktadır (Ulutürk, 2001: 138).

Ülkemizde 1995 sonrası yıllarda doğrusal bir tüketim fonksiyonunun varlığında ve özel yatırımların artmadan sabit olarak süregeldiği bir yapıda milli gelire oranı değişmeyen sabit oranlı eşdeğer bir vergiyle finanse edilen kamu harcamaları, milli geliri buna eşit miktarda artırmış, ancak reel büyüme ve kullanılabilir reel gelir, marjinal tüketim eğiliminin nispi artışına karşılık kayda değer bir ölçekte değişmemiştir. Diğer başka bir açıdan da ilgili yıllarda sadece bazı bölgelerde ve sektörlerde toplanan iktisadi kalkınma amaçlı kamu harcamalarının sonrasında ortaya çıkan talebi karşılayacak bir arz marjının olmaması, kamu harcamalarının dışlama (Crowding-Out) etkisinin eşdeğerli hissedilmesini olumsuzlaştırmasının yanı sıra, sektörler ve bunlara bağlı birimler üzerinde adeta enflasyonist kümeler de oluşturmuştur (Önder, 2001: 15-17). Ülkemizde enflasyonist sürecin süregeldiği 1995 sonrası yıllarda toplam yurtiçi talep, tüketim harcamalarının artışına ilişkin farklı ve ters bir trend izlemiş ve tüketim talebini karşılayacak kamusal harcamalara ilişkin optimal bir arz oluşumu, ilgili yıllarda dengeli bir marja ulaşamamıştır (Özker, 2000: 239-241). Bununla birlikte toplam yurtiçi talebin tüketim trendindeki değişimlerden doğrudan etkilendiğini ve tüketim marjlarındaki her bir değişimin yatırım marjlarında beklenenden daha çarpıcı bir dışlama (Crowding-Out) etkisi yarattığını görmek olanaklıdır (Çelebi, 2000: 73-76).

Tablo 3: Yurtiçi Talep Açısından Dışlama (Crowding-Out) Etkisi
(GSYİH'nın Bir Oranı Olarak Yüzde Değişim)

	1. Tüketim	2. Yatırım	3. Nihai Yurtiçi Talep (1+2)	4. Stok Değişimleri	5. Toplam Yurtiçi Talep (3+4)	6. Dış Denge	7. İstatistikî Hata	8. GSYİH (5+6+7)
1996	6,4	3,9	10,2	-2,3	7,9	-0,6	-0,4	7,0
1997	6,1	4,3	10,4	-0,9	9,5	-1,9	-0,1	7,5
1998	1,0	-1,2	-0,2	0,9	0,7	2,6	-0,1	3,1
1999	-1,2	-4,6	-5,8	2,0	-3,8	-0,9	0,0	-4,7
2000	4,9	4,3	9,2	1,1	10,3	-3,0	0,1	7,4
2001	-6,8	-8,9	-15,7	-4,0	-19,7	12,4	0,0	-7,4
96-01	1,7	-0,4	1,3	-0,5	0,8	1,4	-0,1	2,1

Kaynak : DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Mayıs-Haziran 2002, Ankara: Temmuz 2002, s.3, DİE, Aylık İstatistik Bülteni, Nisan 1999, Ankara: Haziran 1999, s.10.

Tablo (3)'de izlendiği gibi, tüketim harcamalarının kısılarak yatırımlara yönelik (özel+kamusal) kamu harcamaları trendindeki artışlar, toplam reel yurtiçi talebi arttırmasının da bir sonucu olarak Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'da (GSYH) reel bir artış oluşturmuştur. Dışlama (Crowding-Out) etkisinin tüketim harcamalarının artması ve yatırım harcamalarını kısmasıyla ön plana çıktığı yıllarda da, GSYH miktarlarında önemli sapmalar ortaya çıkmıştır. Bu olumsuz sapmaların dışlama (Crowding-Out) etkisinin en çarpıcı marjıyla bir önceki yıldaki değerlerin de dikkate alınmasıyla ortaya çıktığı yılın 1999 yılı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü 1998 yılı baz alındığında bir sonraki 1999 yılında tüketim harcamalarındaki düşüş yaklaşık % -1,2 civarında iken yatırım harcamalarındaki sapma ise % -4,6 civarında gerçekleşmiş, eşitlik (1) çerçevesinde irdelenebilecek marjinal yatırım eğiliminin de etkisiyle 1998 yılında % 3,1 artış göstermiş olan GSYH bir sonraki yıl olan 1999 yılında % 7,8 oranında düşerek % -4,7 oranında bir reel küçülme yaşamıştır. 1999 yılına ilişkin tüketim ve yatırım trendlerindeki harcamaların yüzdelik düşüşlerindeki etki ve özellikle yatırım harcamaları bazındaki kamusal harcamaların düşüşündeki dışlama etkisi, GSYH üzerinde olumsuz belirgin bir marj oluşturarak somutlaşmıştır.

Diğer taraftan 1996 ve 1997 yılları arasındaki tüketim harcamalarının düşüşüne rağmen yatırım harcamalarındaki yaklaşık % 0,4 gibi artış yüzdesi, ilgili yıllardaki GSYH üzerinde olumlu bir artışa da gerekçe oluşturmuştur (Ulutürk, 2001: 136-137). Bununla birlikte ülkemiz açısından kamu harcamalarının dışlama (Crowding-Out) etkisi, konjonktüre karşı bir eylem

aracı olmaktan daha çok iktisadi bir hesap mantığı çerçevesinde bir üretim optimumunu (Ruggeri and Fougere, 1997: 154-156), yani kaynakların optimal dağılımını bozmasıyla da ortaya çıkmıştır. Piyasayı kamu ve özel sektör üretimlerini dengeleyerek kamusal ve özel ihtiyaçları karşılayacak bazda düzenlemek ve konjonktür üzerinde eylemde bulunmak, öncelikli olarak sanayi üretim endeksinin reel Milli Gelire katkısıyla daha da netleşmektedir. Bunun yanı sıra kamu harcamalarının yarattığı dışlama (Crowding-Out) etkisini, ilgili yıllardaki açılan veya kapanan şirketler bazında da karşılaştırmak mümkündür.

Tablo 4: *Milli Gelir, Sanayi Üretim Endeksi ve Şirket Hareketleri*
(Bir Önceki Yıla İlişkin Yüzde Değişim)

	Reel GSMH	Sanayi Üretim Endeksi	Açılan Şirketler ve Kooperatifler	Kapanan Şirketler ve Kooperatifler	Şirketlerin Sayısı
1995	8,0	12,7	15,4	-13,8	12940
1996	7,1	5,9	-1,3	6,1	19511
1997	8,3	10,7	22,8	50,4	93922
1998	3,9	0,9	-15,5	66,9	76999
1999	-6,4	-3,8	-52,8	-11,1	15999
2000	6,1	6,1	22,4	34,0	13325
2001	-9,4	-8,6	-10,5	30,6	12295
95-01 (A)	2,5	3,4	-2,8	23,3	35377

Kaynak : DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Mayıs-Haziran 2002, s.107 ve s.121.

* Bir önceki yıla göre % değişim.

Tablo (4) de Sanayi Üretim Endeksinin reel GSMH'yı doğrudan etkilediği görülmektedir. Kamusal harcamalar açısından anlamlı bir teşvik ve katkının olmadığı reel yatırım harcamalarındaki düşme, ifadesini bulduğu Sanayi Üretim Endeksi göstergelerinde ilgili yıllardaki reel Milli Gelirdeki sapmalarla bir uyum göstermektedir. Örneğin bu bazda 1997 yılı ve sonrası durum dışlama (Crowding-Out) etkisinin somut bir göstergesini ifade ettiği için anlamlıdır. 1997 yılında bir önceki yıla oranla % 10,7 artan Sanayi Üretim Endeksine karşılık reel GSMH da da bir önceki yıla oranla % 8,3 oranında bir artış söz konusu olmuştur. Bunun yanı sıra açılan şirket ve kooperatif sayısında da kapananlara oranla çarpıcı bir olumluluk izlenmektedir. Daha sonraki yıllarda ise dışlama (Crowding-Out) etkisinin varlığının daha da ön plana çıktığını söylemek olanaklıdır. 1998 yılında yatırım harcamalarının sınırlandırılması ve artan tüketim harcamalarının etkisiyle değil yeni şirket ve iktisadi birimlerin açılması, bir önceki yıla oranla kapanan şirket yüzdesi % 67 lere ulaşmıştır.

Şüphesiz yine bu yılda dışlama (Crowding-Out) etkisinin etkin varlığıyla % 0,9 luk oldukça düşük bir artış yüzdesi yaşayan Sanayi Üretim Endeksine uyumlu olarak, reel GSMH'da bir önceki yıla oranla % 3,9 civarında

düşük bir artış yüzdesi ve reel daralma söz konusu olmuştur. 2001 yılında ise dışlama (Crowding-Out) etkisi açısından durum çok daha çarpıcıdır. 2001 yılında artan verimsiz cari kamusal harcamaların da bir sonucu olarak bir önceki yılda gelinen noktadan % -8,6'lık bir küçülme trendiyle sonuçlanan Sanayi Üretim Endeksinin getirisi bir önceki yıla oranla reel Milli Gelirde % -9,4'lük bir olmuş, açılan şirketlerin sayısında % -10,5'lik bir düşmenin yanı sıra, dışlama etkisi bazında kapanan şirket sayısı açısından bu oran bir önceki yıla kıyasla % 30,6 oranında artış göstermiştir.

Ülkemizde ilgili yıllara ilişkin piyasa talebiyle doğrudan ilişkili ve dışlama (Crowding-Out) etkisinin somutlaştığı bir diğer olguda, reel sektör (İmalat Sanayi) kullanım oranları ve kamusal özel mali olanaksızlıkların ifade edildiği trenddir. Kamu harcamalarının dengesiz dağılımıyla dışlama etkisinin varlığı, kapasite kullanım oranları açısından kamu sektörüne karşılık özel sektörü şüphesiz daha çok etkilemiştir. Ancak Kamu İktisadi Teşebbüslerinin görev zararları ve yaşanan enflasyonist süreç dikkate alındığında kamu sektöründeki dışlama (Crowding-Out) etkisinin de zaman zaman çarpıcı özellikler gösterdiği izlenmektedir.

Tablo 5: *Reel Sektör Kapasite Kullanım Oranları ve Mali İmkansızlıklar*

	İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı (%)			Mali İmkansızlıklar (%)		
	Toplam (Total)	Kamu (Public)	Özel (Private)	Toplam (Total)	Kamu (Public)	ÖZEL (Private)
1997	80,9	83,6	79,1	4,1	4,0	4,3
1998	79,0	83,9	76,2	3,4	4,0	3,2
1999	73,2	79,7	69,6	2,7	2,1	3,0
2000	76,1	78,4	74,6	2,8	1,0	3,8
2001	71,8	81,7	65,7	3,2	1,8	3,8

Kaynak : DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Mayıs-Haziran 2002, Ankara: Temmuz 2002, s. 77.

Tablo (5) de kapasite kullanım oranları ve mali olanaksızlığa ilişkin istikrarsız süreç açıkça görülmektedir. Tabloda hem reel sektör kullanım oranları ve hem de mali olanaksızlıkların süregeldiği yapıda, kamu harcamalarının artan değerine rağmen oluşan olumsuz dışsallıktan en çok özel sektör etkilenmiştir. Örneğin kamu harcamalarının cari olan 1997 yılına göre % 95,2 arttığı (DPT, 2001: 70) 1998 yılında reel sektöre yönelik kamusal kapasite kullanım oranı 1997 yılına oranla yaklaşık % 84 oranında artarken özel sektördeki bu artış bir önceki yıla göre yaklaşık % 3'lük bir düşüşle % 76,2 civarında gerçekleşmiştir. Yine reel sektör kapasite kullanım oranlarının, kamusal harcamaların bir önceki yıla oranla % 87 civarında arttığı 2001 yılında da kamusal sektörün kapasite kullanım oranı yaklaşık % 82'leri bulmuştur. Bu durumun yarattığı dışlama (Crowding-Out) etkisi sonucu da 2001 yılındaki özel

sektöre ilişkin reel sektör kullanım oranı bir önceki gibi artmamış ve daha da dar bir artış marjında % 65,7 civarında bir artış söz konusu olmuştur.

Dışlama (Crowding-Out) etkisinin ilgili yıllardaki konjonktüre ilişkin özel ekonomi açısından oluşturduğu olumsuz trendi, kamu ve özel sektörün doğrudan etkilendiği ortaya çıkan mali olanaksızlıklar ölçeğinde de ifade etmek mümkündür. Artan kamusal harcamaların dışsal (egzojen) etkisi kamu ekonomisi üzerinde mali imkansızlıklar ölçeğinin ilgili yıllarda sürekli risk faktörü olarak düşmesine olumlu gerekçe hazırlamıştır. Tablo (5)'de 1997 yılı sonrası özel sektör açısından mali imkansızlıklar yüzdesi kamu ekonomisinin tersine artmıştır.

Diğer taraftan kamu harcamaları toplamının özel sektör vergileriyle finanse edilmesindeki mutlaklık dikkate alındığında, ülkemizde 1995 sonrası toplam hükümet harcamalarının yatırımlara ilişkin dışlama (Crowding-Out) etkisinin üç bazda ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi, özellikle gelişmekte olan bizim gibi ülkelerde iç borçlanma ağırlıklı iç finansman politikalarının yaptırımlar üzerinde pozitif bir etkide bulunmuş olmasıdır. Tablo (4) ve Tablo (5) çerçevesinde dışlama (Crowding-Out) etkisinin en çarpıcı ve yoğun izlendiği yıllar, bir önceki yıllarla karşılaştırıldığında sektörel reel vergi yükünün finansman ölçeğinde arttığı yıllar olduğu da görülmektedir (DPT, 2001: 90).

İkinci olarak hükümet harcamalarının reel olarak artmadığı (veya sabit olduğu) yıllarda vergi harcamalarındaki her bir artış, GSYH'nın bir oranı olarak da yatırım ölçeklerinde bir düşüşe neden olmaktadır. Şüphesiz bu durum kamu harcamalarının bir bütün olarak ve farklı tip harcama etkilerinin de göz önüne alındığı bir yapıda değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Üçüncü olarak Tablo (3)'de de izlendiği ve gelişmekte olan ülkeler gibi ülkemizde de irdelenebilecek bir diğer önemli olgu, sosyal güvenlik ve refah harcamalarına yönelik uygulamaların, 1995 sonrası yıllarda ister vergi yoluyla ister borçlanma yoluyla olsun bir dışlama (Crowding-Out) etkisi ortaya koymasındır. Yatırım harcamaları dışında tüketim harcamalarına yönelik ölçekte değerlendirilebilecek bu harcamaların ilgili yıllar bazında artışı, şüphesiz yatırım harcamaları ölçeğini daha da daraltarak bir dışlama (Crowding-Out) etkisi oluşturmuştur.

V. Sonuç

Kamu harcamalarının dönemsel dışlama (Crowding-Out) etkilerinin ortaya çıkışı açısından iki farklı etki ölçeğinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Bunlardan birincisi ve etki ölçeği açısından en çarpıcı olanı kamusal harcamaların özel yatırımları kısıtlayarak düşürdüğü ve ister vergiyle ve ister borçla finanse edilsin sürekli artan kamu harcamalarının mal ve hizmetlere olan talebi arttırmasıdır. Sonuçta bu olgu diğer taraftan faizlerin de artışını manipüle etmesiyle sermaye kalemlerini daha pahalı hale getirerek özel yatırımların düşmesine neden olmaktadır.

Bu bağlamda kamusal harcamaların düzenlenmesi ve dengelenmesinde hükümet, hazine emisyonlarını piyasadaki şartlara ve ihtiyaçlara göre ayarlanarak açık piyasa işlemlerinde kur farklarının yanı sıra hedef faiz hadlerinin de sağlanmasında bir müdahale hakkını planlanan büyüme kriterlerine ulaşılması açısından kendinde saklı tutabilmektedir. Bu noktada dışlama (Crowding-Out) etkisinin sonucu olarak ödemeler dengesi ve bütçe açısından milli gelir bazında da bir düşme söz konusu olabilmektedir. Bu durum kamu harcamalarının yapısını ve seçimini iktisadi bir mantığa dayanması gereğini gündeme taşımamasının yanı sıra, harcamaların sektörel gelir dağılımında yapması zorunlu hedef konjonktürel etkilerin saptanmasındaki kistasları da netleştirmektedir.

Dışlama (Crowding-Out) etkilerinin ortaya çıkışına ilişkin ikinci ve geleneksel olmayan ikinci görüşü de, kamusal harcamaların yatırımları uyarıcı bir etki oluşturabilmesidir. Böylesi bir etki, ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde eksik istihdam altında limitlerin atıl bir trende ulaştığı durumlarda söz konusu olabilmektedir. Dışlama etkisinin tersi bir durumun ortaya çıkmasındaki benzer etkileri, 1995 sonrası yıllarda artan kamusal harcama marjlarının yatırım harcamaları ağırlıklı yönlendirilmesinde izlemek olanaklıdır.

Diğer taraftan eğer özel sektör sermaye birikiminin giderek artmakta olan daha yüksek kamusal sermayeden doğrudan etkilenmesi sonucu dönemsel bir ekonomik büyümenin yaşanması söz konusuysa, bu olgunun iktisadi büyüme üzerinde daha yüksek oranlı vergi uygulamalarının artan negatif etkilerinin ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de iktisadi yapıdaki gelişim dolaylı veya dolaysız kamu harcamaları artış trendini etkilemek ve dışlama (Crowding-Out) etkisinin biçimlenmesinde önemli bir yer tutmakta, ancak kamu harcamalarının konjonktürel yetersizliklerinin tartışılmasının yanı sıra, bu harcamalardaki olumlu artışların (Crowding-In) belirtisi sayıldığı ekonomik hareketlerden çok daha geç olarak ortaya çıktığı izlenmektedir.

Ülkemizde dışlama (Crowding-Out) etkilerinin daha net irdelenmesi açısından genel idare giderlerinin kamu harcamaları içerisindeki reel payı önemli ve çarpıcı bir değişiklik göstermemiş, kamusal borç yükleri her zaman tamamıyla mali etkenlerle uyumlu bir süreçte de devam etmemiştir. Bu bağlamda dışlama (Crowding-Out) etkisi yaratacak GSYH'nın bir nispi değeri olarak ifadesini bulan iktisadi harcamalar, ekonominin işleyişine karşı politik ve ideolojik tepkiler sonucu biçimlenerek kamu harcamalarının yapısal gelişimi 1995 sonrası özel ekonomi yönünden optimal bir ölçekte tamamlayıcı niteliğinden uzaklaşmıştır. Diğer bir ifadeyle 1995 sonrası kamusal iktisadi harcamalar, dışlama (Crowding-Out) etkilerinin dengelenmesi açısından iktisadi gelişmenin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmamışlardır.

Bu harcamalar ağırlıklı olarak daha çok iktisadi sistemin bozuk işleyişine bağlı olarak ve bunların etkilerini düzeltmek için varsayımlarla yapılmış denemeler izlenimini vermektedir. Özellikle bu harcamaların

finansmanında ortaya konulan kamusal borçlanma modelleri, ortaya koydukları borç faizleri bazında hedef iktisadi gelişmeler ile açıkça tanımlanabilir optimal ilişkilerden uzaktır. Bu açıdan kamusal harcamaların finansmanına yönelik borç faizlerinin GSMH'ya oranı, harcamalardan sonra ortaya çıkan bütçe açıklarının finansman şekli, sermaye ve para piyasalarının bu durumdan karşılıklı etkileşimi ve yaşanan enflasyonist süreç, döneme ilişkin artan kamu harcamalarındaki kamusal alan ölçeğini genişletmiş ve her bir kamusal harcamanın dışlama (Crowding-Out) etkisini özel yatırımların kısılması ve mali risklerin artması bazında nispi etki değerini artırmıştır.

Ülkemiz açısından bu olgu, 1995 sonrası yıllarda kamu harcamalarının üretime yönelik kamu harcamaları bazında ikili bir ölçekteki dağılımını da dışlama (Crowding-Out) etkisi açısından gündeme taşımaktadır. İlgili yıllarda üretime yönelik olmayan "Savunma Harcamaları", "Sosyal Güvenlik ve Refah Harcamaları" ve "Ulaşım ve İletişim Harcamaları" gibi harcamaların GSYH'ya oranlarında nispi bir artış gözlenmiştir. Bunun yanı sıra kamusal mal ve hizmet ölçeğinin bu artış gösteren nispi değerine karşılık, üretken kabul edilen ve özel yatırımlarında olumlu etkilendiği kamusal harcamalar trendinde GSYH'ya oranla çarpıcı bir düşme söz konusu olmuştur. Aynı dönemde kamu harcamalarının finansmanında vergi gelirlerinin GSYH'ya olan oranında belirgin bir artış olmadığı dikkate alındığında, borçların yapısının yarattığı dışlama (Crowding-Out) etkisinin, finansal kaynak açısından daha fazla ulusal özel yatırımlara ihtiyaç duyması dışlama -(Crowding-Out) etkisinin bir çelişkisi olarak- kaçınılmaz görünmektedir.

Kaynaklar

- AHMED, Habib and Stephen M. Miller (2000), "Crowding-Out and Crowding-In Effects of The Components of Government Expenditure", *Contemporary Economic Policy*, Vol.18, No.1, (January, 2000), ss. 124-133.
- ASCHAUER, David A. (1989), "Does Private Capital Crowd-Out Private Capital?", *Journal of Monetary Economics*, Vol.24, No.4, (September, 1989), ss. 171-188.
- BARRO, Robert J. (1990), "Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth", *Journal of Political Economy*, Vol.98, No.2, (February, 1990), ss. 103-125.
- BURDA, Michael and Charles Wyplosz (1993), *Macroeconomics*, Newyork: Oxford University Press, 1993.
- ÇELEBİ, Esaf (2000), "Yatırım Analizlerinin Ülke Yatırımlarına Etkinliği ve 1999 Türkiye Ekonomisi Görünümü", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı: 1, (Ocak, 2000), ss. 43-78.
- DERNBURG, Thomas F. (1985), *Macroeconomics*, 7th ed., Newyork: McGraw-Hill Co. 1985.

- DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar Mayıs-Haziran 2002, Ankara: Temmuz 2002.
- DİE, Aylık İstatistik Bülteni, Nisan 1999, Ankara: Haziran 1999.
- DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Aralık 2001, Ankara: 2001.
- EASTERLY, William and Sergio Rebelo(1993), "*Fiscal Policy and Economic Growth:An Empirical Investigation*", Journal of Monetary Economics,Vol.32, No.4, (December, 1993), ss. 417-458.
- GORDON, Robert J. (1990), Macroeconomics, 5th, London: A Division of Scott and Foresman Co.
- GREINER, Alfred (1996), "*Fiscal Policy in A Model of Endogenous Growth WithLeading By Doing*", Public Finance Quaterly, Vol.24, No.3, (July,1996), ss. 371-390.
- GRIER, Kevin B. And Gordon Tullock (1989), "*An Empirical Analysis of Cross -National Economic Growth, 1951-1980*", Journal of Monetary Economics, Vol.24, No.4, (September, 1989), ss. 259-276.
- GUO, Jang-Ting and Kevin J.Lansing (1997), "*Tax Structure and Welfare in a Model of Optimal Fiscal Policy*", Economic Review – Federal Reserve Bank of Cleveland, Vol. 33, No.1, (First Quarter, 1997), ss. 11-23.
- KARRAS, Georgios (1994), "*Government Spending and Private Consumption : Some International Evidence*", Journal of Money, Credit and Banking, Vol.26, No.2, (February, 1994), ss. 9-22.
- LANDAU, Daniel (1983), "*Government Expenditure and Economic Growth: A Cross-Country Study*", Southern Economic Journal, Vol.49, No.1, (January, 1983), ss. 783-792.
- LEVINE, Ross and David Renelt (1992), "*A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth,Regressions*", American Economic Review, Vol.82, No.4, (September, 1992), ss. 942-963.
- MILESI-FERETTI, Gian Maria and Nouriel Roubini (1998), "*Growth Effects of Income and Consumption Taxes*", Journal of Money, Credit and Banking, Vol.30, No.4, (November, 1998), ss. 721-744.
- NAZMI, Nader and Miguel D. Ramirez (1997), "*Public and Private Investment and Economic Growth in Mexico*", Contemporary Economic Policy, Vol.15,No.1, (January, 1997), ss.65-75.
- ÖNDER, İzzettin (2001), "*Ekonominin Görüntüsü ve Önlemler*", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 9, (Ocak, 2001), ss. 14-18.
- ÖZKER, A.Niyazi (2000), Enflasyonist Finansman Teorisi ve Türkiye, Ankara: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2000.
- RAM, Rati (1986), "*Government Size and Economic Growth: A New Frameworkand Some Evidence From Cross-Section and Time Series Data*", American Economic Review, Vol.76, No.2, (March, 1986), ss. 191-203.

- ROMER, Paul M. (1986), "*Increasing Returns and Long-Run Growth*", Journal of Political Economy, Vol.94, No.4, (October, 1986), ss. 1002-1037.
- RUGGERI, Giuseppe and Maxime Fougere (1997), "*The Effect of Tax-Based Savings Incentives on Government Revenue*", Fiscal Studies, Vol.18, No.2, (June, 1997), ss. 143-159.
- TANZI, Vito and Howell H. Zee (1993), "*Time Constrains in Consumption and Saving Behavior*", Journal of Public Economics, Vol.50, No.1, (February, 1993), ss. 253-259.
- TANZI, Vito and Howell H. Zee (1997), "*Fiscal Policy and Long-Run Growth*", IMF Staff Papers, Vol.44, No.2, (June, 1997), ss. 179-209.
- TUNAY, K.Batu (2002), "*Türkiye'de Beklenmeyen Ekonomik ve Siyasal Olayların Enflasyon Üzerindeki Etkileri*", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 17, Cilt:5, (Ocak, 2002), ss. 211-217.
- ULUTÜRK, Süleyman (2001), "*Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi*", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, (Mayıs, 2001), ss. 131-139.
- VERDIER, Thierry (1994), "*Models of Political Economy of Growth: A Short Survey*", European Economic Review, Vol.38, No.2, (April, 1994), ss. 757-763.